

રાષ્ટ્રીય આવક (National Income)

રૂપરેખા :

- 3.0 ઉદ્દેશો
- 3.1 પ્રસ્તાવના
- 3.2 રાષ્ટ્રીય આવકનો અર્થ
 - 3.2.1 સામાન્ય અર્થ
 - 3.2.2 આલ્ફ્રેડ માર્શલ (ઉત્પાદન ઉપર આધારિત વ્યાખ્યા)
 - 3.2.3 ઈરવિંગ ફિશર (વપરાશ ઉપર આધારિત વ્યાખ્યા)
 - 3.2.4 એ.સી.પી.ગુ (નાણાં ઉપર આધારિત વ્યાખ્યા)
- 3.3 રાષ્ટ્રીય આવક અને રાષ્ટ્રીય પેદાશ
 - 3.3.1 રાષ્ટ્રીય આવક
 - 3.3.2 રાષ્ટ્રીય પેદાશ
- 3.4 રાષ્ટ્રીય આવકનો ચક્રાકાર પ્રવાહ
- 3.5 રાષ્ટ્રીય આવકના મહત્વના ખ્યાલો
 - 3.5.1 કુલ આંતરિક પેદાશ
 - 3.5.2 શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ
 - 3.5.3 કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશ
 - 3.5.4 શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશ
- 3.6 રાષ્ટ્રીય આવકનું માપન
 - 3.6.1 ઉત્પાદન પદ્ધતિ
 - 3.6.2 આવક પદ્ધતિ
 - 3.6.3 ખર્ચ પદ્ધતિ
- 3.7 રાષ્ટ્રીય આવક ગણતરીની મુશ્કેલીઓ
- 3.8 નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક અને વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક
 - 3.8.1 નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક
 - 3.8.2 વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક
- 3.9 વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની રાષ્ટ્રીય આવક
- 3.10 માથાદીઠ આવક
 - 3.10.1 માથાદીઠ આવકનો અર્થ
 - 3.10.2 માથાદીઠ આવકની ગણતરી
 - 3.10.3 વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની માથાદીઠ આવક
- 3.11 સારાંશ
- 3.12 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 3.13 તમારી પ્રગતિ ચકાસો
- 3.14 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબો
- 3.15 કેટલાંક ઉપયોગી પુસ્તકો

3.0 ઉદ્દેશો (Objective)

- રાષ્ટ્રીય આવકનો અર્થ સમજવો
- રાષ્ટ્રીય આવકના જુદાં-જુદાં ખ્યાલોથી માહિતગાર થવું
- રાષ્ટ્રીય આવક માપવાની જુદી-જુદી પદ્ધતિઓ અંગે સમજ કેળવવી.
- વિશ્વના જુદાં જુદાં દેશો અને ભારતની કુલ રાષ્ટ્રીય આવક જાણવી.
- વિશ્વમાં રાષ્ટ્રીય આવકની દૃષ્ટિએ ભારતનો ક્રમ જાણવો.
- માથાદીઠ આવકનો અર્થ અને મા.આવકની ગણતરી અંગે સમજ મેળવવી.
- વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશો અને ભારતની માથાદીઠ આવક જાણવી.
- વિશ્વમાં માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ ભારતનો ક્રમ જાણવો.

3.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

રાષ્ટ્રીય આવકનો ખ્યાલ અર્થશાસ્ત્રમાં અતિ મહત્વનો તેમજ વ્યાવહારિક રીતે એક ઉપયોગી ખ્યાલ છે. કોઈ પણ રાષ્ટ્રની આર્થિક પરિસ્થિતિ અને તેની પ્રજાની આર્થિક સુખાકારીનો ખ્યાલ એ દેશની રાષ્ટ્રીય આવકના આધારે મેળવી શકાય છે. અત્રે એ નોંધવું જરૂરી છે કે રાષ્ટ્રીય સંપત્તિનો ખ્યાલ આ અંગે સાચું અને વાસ્તવિક ચિત્ર રજૂ કરતો નથી. કારણ કે કોઈ દેશમાં કુદરતી સાધન-સંપત્તિનો જથ્થો વિપુલ પ્રમાણમાં હોય, પરંતુ તેમ છતાં આ સાધનોની ક્રિયાશીલતાના અભાવને કારણે તેની રાષ્ટ્રીય આવક ઓછી હોઈ શકે છે. ‘સંપત્તિ એ જથ્થો છે’ જ્યારે આવક એ તો સંપત્તિના જથ્થામાંથી વહેતો ચીજ-વસ્તુઓ અને સેવાઓનો પ્રવાહ છે. આમ, વિપુલ સાધન-સંપત્તિ ધરાવતાં દેશોની રાષ્ટ્રીય આવક નીચી હોય એવું બની શકે. દાખલા તરીકે, આફ્રિકા અને એશિયાના કેટલાક દેશો વિપુલ સાધન-સંપત્તિ ધરાવે છે, પરંતુ તેમની રાષ્ટ્રીય આવકની સપાટી નીચી જોવા મળે છે. આમ કોઈ પણ દેશની સાચી અને વાસ્તવિક આર્થિક આબાદીનો ખ્યાલ તેની રાષ્ટ્રીય સંપત્તિ પરથી નહિ, પરંતુ રાષ્ટ્રીય આવક પરથી મળી રહે છે. રાષ્ટ્રીય આવકની સપાટી જેમ ઉંચી તેમ બે દેશ આર્થિક રીતે વધું સમૃદ્ધ અને આબાદ કહેવાશે. અમેરિકા, બ્રિટન, ચીન, જર્મની, જાપાન વગેરે દેશોની રાષ્ટ્રીય આવક ભારત, પાકિસ્તાન, બાંગ્લાદેશ, શ્રીલંકા જેવા દેશો કરતાં ઘણી ઉંચી છે. તેથી તે દેશો આર્થિક દૃષ્ટિએ વધુ સમૃદ્ધ છે. આમ ઉંચી રાષ્ટ્રીય આવક એ આર્થિક પ્રગતિનું દ્યોતક છે. જેવી રીતે વ્યક્તિની બાબતમાં તેના મહત્વના આર્થિક પ્રશ્નો તેની આવક સાથે સંકળાયેલા હોય છે. એજ રીતે કોઈ એક દેશના આર્થિક પ્રશ્નો પણ પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે તેની રાષ્ટ્રીય આવક સાથે સંકળાયેલા હોય છે.

3.2 રાષ્ટ્રીય આવકનો અર્થ :

3.2.1 સામાન્ય અર્થ :

કોઈ એક દેશના લોકો જે વિવિધ પ્રકારની આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, તેને પરિણામે દેશમાં ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન થતું હોય છે. વર્ષ દરમિયાન દેશમાં ખેતી, ઉદ્યોગ, અને સેવા ક્ષેત્રે કુલ જે ઉત્પાદન થાય છે. તેનું નાણાંકીય મૂલ્ય તે દેશની રાષ્ટ્રીય આવક છે. આમ, કોઈ એક વર્ષ દરમિયાન દેશમાં ઉત્પાદન થયેલી ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના કુલ મૂલ્યને તે દેશની કાચી રાષ્ટ્રીય પેદાશ કે રાષ્ટ્રીય આવક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આપણે જ્યારે કહીએ કે ભારતની રાષ્ટ્રીય આવક 128 લાખ કરોડ રૂપિયા છે તેનો અર્થ એ થાય ખેતી, ઉદ્યોગ અને સેવા ક્ષેત્રે એક વર્ષ દરમિયાન 128 લાખ કરોડ રૂપિયાની ચીજવસ્તુઓ સેવાઓનું ઉત્પાદન થયું છે.

3.2.2 આર્લેડ માર્શલની વ્યાખ્યા : (ઉત્પાદન ઉપર આધારિત વ્યાખ્યા)

‘કોઈ દેશના મૂડી અને શ્રમનો, દેશની કુદરતી સાધન સંપત્તિ સાથે સહયોગ થવાથી જે ભૌતિક (દૃશ્ય) અને અભૌતિક (અદૃશ્ય) વસ્તુઓ અને સેવાઓનું પ્રતિવર્ષ જે ઉત્પાદન થાય છે તેને રાષ્ટ્રીય આવક કહેવામાં આવે છે.’

પ્રો.માર્શલે આ વ્યાખ્યામાં ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના ચોખ્ખા ઉત્પાદન ઉપર ભાર મૂક્યો છે તેથી આ વ્યાખ્યા ઉત્પાદનલક્ષી ગણાય છે.

3.2.3 ઈરવિંગ ફિશરની વ્યાખ્યા (વપરાશ ઉપર આધારિત વ્યાખ્યા)

‘વર્ષ દરમિયાન દેશના નાગરિકોએ જેટલા પ્રમાણમાં વસ્તુઓ અને સેવાઓની પ્રત્યક્ષ વપરાશ કરી હોય તેના પ્રમાણને રાષ્ટ્રીય આવક કહેવાય છે.’

આ વ્યાખ્યામાં પ્રો.ફિશરે ભૌતિક અને અભૌતિક વસ્તુઓ-સેવાઓની વપરાશ ઉપર ભાર મૂક્યો છે તેથી આ વ્યાખ્યા વપરાશલક્ષી ગણાય છે.

3.2.4 એ.સી.પીગુની વ્યાખ્યા : (નાણાં ઉપર આધારિત વ્યાખ્યા)

‘નાણાંથી માપી શકાય તેવી સમાજની વસ્તુલક્ષી આવક એટલે દેશની રાષ્ટ્રીય આવક’

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો રાષ્ટ્રીય આવક વસ્તુઓ અને સેવાઓનો એવો પ્રવાહ છે કે જેની ચૂકવણી નાણાં દ્વારા કરવામાં આવી હોય છે અથવા તો વિદેશી આવક સહિતની સમાજની કુલ આવક જે નાણાંની મદદ વડે સરળતાથી માપી શકાય છે તે રાષ્ટ્રીય આવક છે. પ્રો.પીગુ ની આ વ્યાખ્યા માં નાણાં ઉપર ભાર મુક્યો હોવાથી નાણાંલક્ષી વ્યાખ્યા તરીકે ઓળખાય છે.

3.3 રાષ્ટ્રીય આવક અને રાષ્ટ્રીય પેદાશ :

સામાન્ય રીતે રાષ્ટ્રીય આવક અને રાષ્ટ્રીય પેદાશને એક જ ગણવામાં આવે છે. પરંતુ વાસ્તવમાં બંને જુદાં છે.

3.3.1 રાષ્ટ્રીય આવક :

વર્ષ દરમિયાન ઉત્પાદનના ચાર સાધનોએ રાષ્ટ્રના ઉત્પાદનમાં આપેલ ફાળા બદલ તેને મળતી કુલ આવકનો સરવાળો એ રાષ્ટ્રીય આવક છે. માટે રાષ્ટ્રીય આવક = ભાડું + વેતન + વ્યાજ + નફો

3.3.2 રાષ્ટ્રીય પેદાશ :

વર્ષ દરમિયાન ઉત્પાદનના સાધનોની મદદથી દેશના જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાં (ખેતી-ઉદ્યોગ-સેવા) અંતિમ સ્વરૂપની વસ્તુઓ અને સેવાઓના કુલ ઉત્પાદન - મૂલ્યનો સરવાળો એટલે રાષ્ટ્રીય પેદાશ છે. વર્ષ દરમિયાન દેશમાં વિવિધ પેઢીઓ દ્વારા ઉત્પાદન કરવામાં આવેલી વસ્તુઓ અને સેવાઓ રાષ્ટ્રીય પેદાશ છે. ટુંકમાં રાષ્ટ્રીય પેદાશ = ખેતી + ઉદ્યોગ + સેવાક્ષેત્રનું કુલ ઉત્પાદન

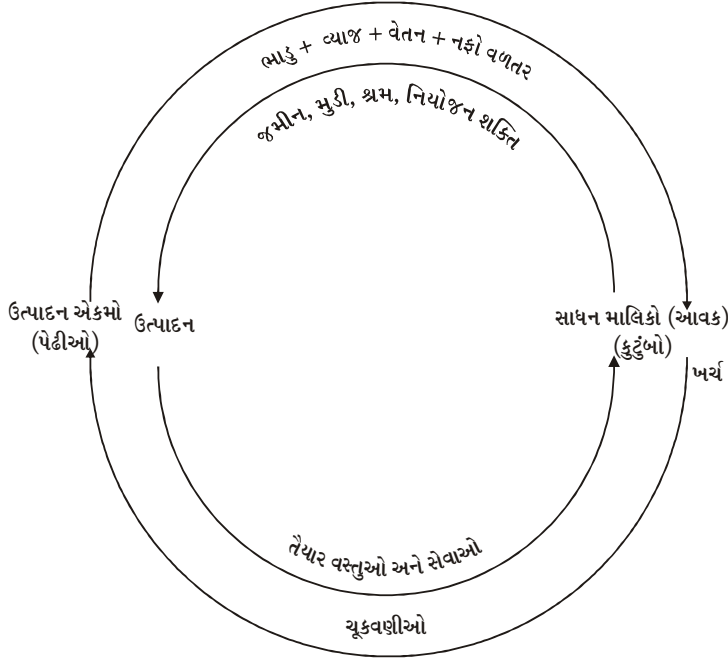
જો રાજ્યનો હસ્તક્ષેપ ન હોય (કરવેરા વગેરે ન હોય) અને વિદેશ વેપાર ન હોય (આયાત-નિકાસ ન હોય) તો રાષ્ટ્રીય આવક અને રાષ્ટ્રીય પેદાશ એક સરખાં હોય છે. વસ્તુઓ ઉપરના વેરાને લીધે રાષ્ટ્રીય પેદાશ રાષ્ટ્રીય આવક કરતાં વધુ હોય છે. કારણ કે કરવેરાને કારણે કિંમત ઉત્પાદન ખર્ચથી વધારે હોય છે. ઉપરાંત ઉત્પાદકોને સરકાર તરફથી મળતી સબસીડીઓને કારણે રાષ્ટ્રીય પેદાશ રાષ્ટ્રીય આવકથી ઓછી હોય છે.

3.4 રાષ્ટ્રીય આવકનો ચક્રાકાર પ્રવાહ :

સૈદ્ધાંતિક સમજૂતીની રીતે અર્થતંત્રના બે પ્રકાર પાડવામાં આવે છે. (1) અલિપ્ત અર્થતંત્ર (2) ખુલ્લું અર્થતંત્ર અલિપ્ત અર્થતંત્ર એવું અર્થતંત્ર છે. જેમાં વિદેશ વેપારની કોઈ ભુમિકા હોતી નથી. આવા અર્થતંત્રને અન્ય દેશો સાથે આર્થિક વ્યવહારો હોતા નથી. દેશમાં આયાત-નિકાસની ગેરહાજરી હોય છે” અલિપ્ત અર્થતંત્ર એટલે સ્વનિર્ભર કે સ્વાવલંબી અર્થતંત્ર છે. જ્યારે ખુલ્લા અર્થતંત્રમાં વિદેશ વેપારની ભુમિકા હોય છે. અમુક કાર્યો સરકાર કરે છે. બીજા દેશો સાથે અર્થતંત્રને આયાત અને નિકાસના સંબંધો હોય છે. અહીં સરળતા ખાતર રાષ્ટ્રીય આવકના ચક્રાકાર પ્રવાહની સમજૂતી માત્ર અલિપ્ત અર્થતંત્રના સંદર્ભમાં જ મેળવીશું.

ઉત્પાદન-આવક-ખર્ચનો ચક્રાકાર પ્રવાહ સમજવા માટે આપણે અર્થતંત્રને બે વિશાળ ક્ષેત્રોમાં વહેંચીએ છીએ. ધંધાદારી પેઢીઓ અને સાધનોના માલિકો, પેઢીઓ ઉત્પાદન-પ્રક્રિયા માટે જરૂરી

સાધનો જમીન, મુડી, શ્રમ, કુટુંબો પાસેથી ખરીદે છે અને ધંધામાં તેનો ઉપયોગ કરીને ઉત્પાદન કરે છે. આમ સાધનો કુટુંબથી પેઢીઓ તરફ આવે છે. સાધનોના ઉપયોગ બદલ પેઢીઓ સાધન માલિકો એટલે કે કુટુંબોને ભાડું, વેતન, વ્યાજ અને નફારૂપે વળતર ચુકવે છે. આમ પ્રથમ નાણાંનો પ્રવાહ પેઢીઓ તરફથી કુટુંબો તરફ આવે છે.

અલિપ્ત અર્થતંત્રમાં રાષ્ટ્રીય આવકનો ચક્રાકાર પ્રવાહ

પેઢીઓ ઉત્પાદનના સાધનોની મદદથી જે ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન કરે છે. તેને વેચવા માટે બજારમાં મુકે છે. બજારમાંથી કુટુંબો ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓની ખરીદી કરે છે. આમ વસ્તુ અને સેવાઓનો પ્રવાહ પેઢીઓ તરફથી કુટુંબો તરફ આવે છે. કુટુંબો વસ્તુ અને સેવાની ખરીદી બદલ પેઢીને નાણાં ચૂકવે છે. તેથી નાણાંનો પ્રવાહ કુટુંબો તરફથી ફરી પેઢીઓ તરફ આવે છે. આ નાણાંની મદદથી પેઢીઓ ફરીથી ઉત્પાદનના સાધનો ખરીદે છે અને ફરીથી ઉત્પાદન કરે છે. અને કુટુંબોને કામના ઉત્પાદન પ્રક્રિયામાં ફાળા સ્વરૂપે નાણાંકીય વળતર ચુકવે છે. આમ પેઢીઓથી કુટુંબો તરફ અને કુટુંબોથી પેઢીઓ તરફ સતત વહેતા આ નાણાંના પ્રવાહને ઉત્પાદન-આવક-ખર્ચનો એટલે કે રાષ્ટ્રીય આવકનો ચક્રાકાર પ્રવાહ કહેવામાં આવે છે. આવકનો આ ચક્રાકાર પ્રવાહ અર્થતંત્રને સતત ધબકતું રાખે છે. ચક્રાકાર પ્રવાહ સૂચવે છે કે રાષ્ટ્રીય આવક ત્રણ રીતે માપી શકાય છે. (1) ઉત્પાદન (2) આવક અને (3) ખર્ચ

3.5 રાષ્ટ્રીય આવકના મહત્વના ખ્યાલો :

રાષ્ટ્રીય આવકના વિવિધ પાસાંને વર્ણવવા અર્થશાસ્ત્રીઓ અને આંકડાશાસ્ત્રીઓ વિવિધ પરિભાષાનો ઉપયોગ કરે છે. તેના વડે આપેલા સમયગાળામાં રાષ્ટ્રમાં ઉત્પાદનનું માપ મેળવી શકાય છે. જે નીચે પ્રમાણે જોવા મળે છે.

3.5.1 કુલ આંતરીક પેદાશ (Gross Domestic Product-GDP) :

રાષ્ટ્રીય આવકના વિવિધ ખ્યાલોમાં કુલ આંતરિક પેદાશનો ખ્યાલ મહત્વનો છે. વર્ષ દરમિયાન દેશના અને વિદેશના નાગરિકો દ્વારા દેશની હદમાં જે અંતિમ સ્વરૂપની ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓ ઉત્પાદન થાય છે. તેના બજાર-મૂલ્યને કુલ આંતરિક પેદાશ અથવા કુલ ઘરેલું ઉત્પાદન કહેવામાં આવે છે. કુલ આંતરિક પેદાશની ગણતરીમાં નીચેની બાબતો મહત્વની છે.

(1) દેશમાં કોઈ વર્ષ દરમિયાન થયેલ ખેતી, ઉદ્યોગ અને સેવાક્ષેત્રના કુલ અંતિમ ઉત્પાદનને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

- (2) કુલ આંતરિક પેદાશમાં દેશ અને વિદેશના નાગરિકો દ્વારા અથવા કુદરત દ્વારા (કુડ ઓઈલ) આપણા દેશની હદમાં થયેલ અંતિમ સ્વરૂપની વસ્તુઓ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન ગણવામાં આવે છે.
- (3) કુલ આંતરિક પેદાશનો ખ્યાલ દેશની હદ સાથે સંકળાયેલો છે. આમાં દેશના નાગરિકોએ વિદેશમાં કરેલું ઉત્પાદન અથવા દેશના નાગરિકોએ વિદેશમાંથી મેળવેલી આવકને ગણતરીમાં લેવામાં આવતી નથી.
- (4) અહિં ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના મૂલ્યની સ્થિર ભાવોએ ગણતરી કરવામાં આવે છે.
- (5) દેશની આર્થિક સરખામણી કરવા અર્થતંત્રની પ્રગતિ દર્શાવવા GDPના આંકડાઓનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

3.5.2 શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ (Net Domestic Product : NDP)

ઉત્પાદન પ્રક્રિયા દરમિયાન સાધનોને લાગતા ઘસારાને કુલ આંતરિક પેદાશમાંથી બાદ કરવાથી શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ પ્રાપ્ત થાય છે. જે ને NDP કહેવાય છે. ઉત્પાદન પ્રક્રિયા દરમિયાન સાધનોની વપરાશ ને કારણે યંત્રો, મકાનો, ઓજારો જેવા મુડી સાધનોને ઘસારો લાગે છે. અમુક સમય પછી આ સાધનો ઉત્પાદન માટે બિન ઉપયોગી બની જાય છે, ત્યારે આવા સાધનો બદલવાની જરૂર પડે છે. કેટલીક વાર ટેકનોલોજી બદલાતા મુડી સાધનો બદલવામાં આવે છે. આથી વર્ષ દરમિયાન દેશની હદમાં દેશના તેમજ વિદેશના નાગરિકો દ્વારા જે અંતિમ સ્વરૂપની ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન થાય છે. તેના બજાર મૂલ્યમાંથી મુડી સાધનોને લાગતા ઘસારા-ખર્ચને બાદ કરતાં જે શેષ વધે તેને શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ કહેવાય છે. તેથી ટુંકમાં $GDP - \text{ઘસારો} = NDP$ સૂત્ર સ્વરૂપે રજૂ કરી શકાય.

3.5.3 કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશ (Gross National Product : GNP)

દેશના નાગરિકો વર્ષ દરમિયાન જે ઉત્પાદન કરે છે. તેના મૂલ્યનો સરવાળો એટલે કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશ. અહીં દેશના નાગરિકોએ દેશની અંદર અથવા તો દેશની સરહદ બહાર વિદેશી ધરતી પર જે કંઈ ઉત્પાદન કર્યું હોય તે તમામ અંતિમ ઉત્પાદન ને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. જેમાં નીચેની બાબતોને ખાસ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

- (1) GNP માં ચાલું વર્ષના ઉત્પાદનનું મૂલ્ય ગણાય છે.
- (2) કુલ આંતરિક પેદાશ (GDP) નાં મૂલ્યમાં વિદેશમાં રહેતા આપણા નાગરિકોની આવક ઉમેરવામાં આવે અને આપણા દેશમાં રહીને કમાતા વિદેશી નાગરિકોની આવક બાદ કરવામાં આવે ત્યારે GNP મળે છે. ટુંકમાં કહીએ તો $GNP = GDP + \text{વિદેશમાંથી મળેલી ચોખ્ખી આવક (વિદેશમાંથી થતી કુલ આવક-વિદેશને થતી કુલ ચૂકવણી)}$
- (3) સામાન્ય વ્યવહારમાં મોટા ભાગે GNP ના આંકડાઓનો ઉપયોગ થાય છે.

3.5.4 શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશ (Net National Product : NNP)

કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશમાંથી ઉત્પાદનના સાધનોનો ઘસારો બાદ કરતાં જે શેષ વધે તે મૂલ્ય (રકમ) એટલે શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશ એટલે કે અહીં કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશમાંથી ઉત્પાદનના સાધનોને લાગેલો ઘસારો બાદ કરવામાં આવે છે. જેથી શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશ મળી રહે છે. જેમાં નીચેની બાબતો મહત્વની છે.

- (1) GNP માંથી ઘસારો બાદ થયા પછીનું ચાલું વર્ષના ઉત્પાદનનું મૂલ્ય એટલે NNP
- (2) $GNP - \text{ઘસારો} = NNP$

3.6 રાષ્ટ્રીય આવકનું માપન :

રાષ્ટ્રીય આવકના માપન (ગણતરી) માટે જુદી-જુદી પદ્ધતિઓ રજુ કરવામાં આવી છે. જેમાં મુખ્યત્વે ત્રણ પદ્ધતિઓનો સમાવેશ થાય છે. જેની માહિતી નીચે પ્રમાણે મેળવીએ.

3.6.1 ઉત્પાદન પદ્ધતિ

રાષ્ટ્રીય આવક ગણતરીની ઉત્પાદન પદ્ધતિ પ્રો.માર્શલની વ્યાખ્યા ઉપરથી વિકસાવવામાં આવી છે. અહીં વર્ષ દરમિયાન દેશમાં ખેતી, ઉદ્યોગો, અને સેવાક્ષેત્રમાં અંતિમ સ્વરૂપની વસ્તુઓ અને સેવાઓનું જે ઉત્પાદન થયું હોય તેના નાણાંકીય મૂલ્યનો સરવાળો કરીને રાષ્ટ્રીય આવક મેળવવામાં આવે છે. ખેતી ઉદ્યોગ અને સેવાક્ષેત્રમાં અંતિમ ઉત્પાદનનો જથ્થો જાણીને તેને બજારકિંમતે ગુણી નાણાંકીય મૂલ્ય શોધવામાં આવે છે. વસ્તુ અને સેવાઓના આ નાણાંકીય મૂલ્યનો સરવાળો દેશની રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી છે. જેની ગણતરી માટે નીચેની બાબતો મહત્વની છે.

- (1) **અર્થતંત્રનું જુદાં-જુદાં ક્ષેત્રોમાં વર્ગીકરણ :** અર્થતંત્રનું ખેતી, ઉદ્યોગ, સેવા, ખાણ, બાંધકામ, મેન્યુફેક્ચરીંગ, વેપાર-વાણિજ્ય, વાહનવ્યવહાર, સંદેશા વ્યવહાર, બેંકિંગ, શિક્ષણ જેવા અનેક ક્ષેત્રોમાં વર્ગીકરણ કરવામાં આવે છે.
- (2) **વસ્તુ કે સેવાની પસંદગી :** અર્થતંત્રના જુદાં-જુદાં ક્ષેત્રોમાં ઉત્પન્ન થતી માત્ર અંતિમ વપરાશની વસ્તુઓ અને સેવાઓને ગણવામાં આવે છે. વચગાળાના ઉપયોગની વસ્તુઓ ગણવામાં આવતી નથી.
- (3) **ગૃહીણીના ઘરકામની સેવા :** ગૃહીણીના ઘરકામની સેવા બજારમાં વેચાતી નથી. તેનું નાણાંકીય મૂલ્ય માપી શકાતું નથી તે રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણાતી નથી.
- (4) **સ્વ-વપરાશ :** સ્વ-વપરાશ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતી વસ્તુઓ બજારમાં વેચાતી નથી. તેનું નાણાંકીય મૂલ્ય આંકી શકાતું નથી. માટે તે પણ રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરીમાં લેવાતી નથી. ભારતમાં ખેડુતે સ્વ-વપરાશ માટે રાખેલ અનાજ અપવાદ તરીકે રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણતરીમાં લેવામાં આવે છે.
- (5) **સંરક્ષણ-પોલીસ :** સંરક્ષણ-પોલીસની સેવાઓના બજાર હોતા નથી. તેનો બજારમાં વિનિમય થતો નથી. છતાં ભારતમાં રાષ્ટ્રીય આવકમાં તેની ગણતરી કરવામાં આવે છે.
- (6) **આરોપિત ભાડુ :** પોતાનું મકાન બીજાને ભાડે આપ્યું હોય તો જે ભાડું મળી શકત તેને આરોપિત ભાડું કહેવાય છે. તેનું મૂલ્ય રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણવામાં આવે છે.
- (7) **બેવડી ગણતરી :** કોઈપણ વસ્તુની બેવડી ગણતરી કરવામાં આવતી નથી. બેવડી ગણતરીથી દુર રહીને રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરવામાં આવે છે. આ માટે અંતિમ તૈયાર કે વપરાશી વસ્તુનાજ મૂલ્યને ગણવામાં આવે છે. જો કોઈ વસ્તુની બેવડી ગણતરી થાય તો રાષ્ટ્રીય આવકનું મૂલ્ય વાસ્તવિકતા કરતાં ઉંચું આવે છે. જેમકે, રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરીમાં દેશમાં વર્ષ દરમિયાન ઉત્પન્ન થયેલા લોખંડ-પોલાદના મૂલ્યને ગણવામાં આવે અને સાથે સાથે તેમાંથી બનતા યંત્રો-ઓજારોના મૂલ્યને પણ ગણવામાં આવે તો બેવડી ગણતરી થાય છે. આવી બેવડી ગણતરી દુર કરવાના બે ઉપાયો છે.
- (A) **માત્ર અંતિમ વસ્તુઓનું મૂલ્ય ગણવું :** આ પદ્ધતિ અર્ધતૈયાર વચગાળાનો ઉપયોગ ધરાવતી વસ્તુઓનું મૂલ્ય ગણવાને બદલે માત્ર યંત્ર કે જે અંતિમ વસ્તુ છે. અને તેમાં લોખંડનું મૂલ્ય સમાયેલું છે તેના નાણાંકીય મૂલ્યને જ ગણવામાં આવે તો બેવડી ગણતરીનો પ્રશ્ન ઉકેલાઈ જાય છે.
- (B) **મૂલ્ય વૃદ્ધિની પદ્ધતિ :** ઉત્પાદન-પ્રક્રિયામાં જ્યારે વસ્તુ એક તબક્કામાંથી બીજા તબક્કામાં જાય છે. ત્યારે તેનું નાણાંકીય મૂલ્ય વધે છે. આ વધેલા મૂલ્યને જુદું તારવીને તેનો સરવાળો કરીને રાષ્ટ્રીય પેદાશ ગણવામાં આવે તો બેવડી ગણતરીથી બચી શકાય છે. જેમકે સૌ પ્રથમ

લોખંડની કિંમત ગણવામાં આવી હોય તો તેમાંથી યંત્ર બનતાં તેના મૂલ્યમાં થયેલો વધારો લોખંડની કિંમતમાં ઉમેરતાં બેવડી ગણતરી થતી નથી. દા.ત : 5000રૂ ના લોખંડ માંથી યંત્ર બનાવવામાં આવે તો તેના મૂલ્યમાં 45000 રૂ. નો વધારો થાય છે તો $5000+45000=50000/-$ એ યંત્રનું અંતિમ મૂલ્ય થયું આમ મૂલ્ય વૃદ્ધિની પદ્ધતિ દ્વારા પણ બેવડી ગણતરીથી બચી શકાય છે.

- (8) **પરોક્ષ વેરા અને સબસીડી :** વસ્તુની બજાર કિંમતમાં પરોક્ષ વેરા સમાયેલા હોવાથી રાષ્ટ્રીય પેદાશ જાણવા તે પરોક્ષ વેરા બાદ કરવામાં આવે છે. અને સરકાર દ્વારા જે સબસીડી અપાતી હોય તે ઉમેરવામાં આવે છે.
- (9) **પુનઃવેચાણ :** ભૂતકાળમાં ઉત્પન્ન થયેલ વસ્તુનું જ્યારે ઉત્પાદન થયું હોય ત્યારે રાષ્ટ્રીય પેદાશમાં તેનું મૂલ્ય ગણાઈ ચૂકવું હોય છે. તેથી હવે આ વસ્તુ જો ફરીથી વેચવામાં આવે તો તેનું મૂલ્ય ગણાતું નથી અને જો ગણીએ તો બેવડી ગણતરી થાય છે. જેમકે 2005માં ખરીદવામાં આવેલ મકાન કે ગાડી આજે વેચે તો આ વેચાણ રાષ્ટ્રીય પેદાશમાં ન ગણાય.
- (10) **ઘસારો બાદ કરવો :** ઉત્પાદન પ્રક્રિયા દરમિયાન મૂડી સાધનોને લાગતા ઘસારાને બાદ કરીને રાષ્ટ્રીય પેદાશ ગણવામાં આવે છે.
- (11) **નિકાસ મૂલ્ય ઉમેરવામાં આવે છે :** દેશમાંથી વર્ષ દરમિયાન નિકાસ થયેલી ચીજવસ્તુઓના કુલ નિકાસ મૂલ્યને રાષ્ટ્રીય આવકમાં ઉમેરવામાં આવે છે.
- (12) **દાણચોરી કે ગેરકાયદેસર વસ્તુનું મૂલ્ય ગણતરીમાં લેવાતું નથી.**

3.6.2 આવકની પદ્ધતિ :

રાષ્ટ્રીય આવક માપવાની આવકની પદ્ધતી પ્રો. પીગુની વ્યાખ્યા ઉપરથી વિકસાવવામાં આવી છે. વર્ષ દરમિયાન દેશના નાગરિકો અને રાજ્ય આવક પ્રાપ્ત કરે છે તેનો સરવાળો કરવાથી રાષ્ટ્રીય આવક જાણી શકાય છે. રાષ્ટ્રીય આવક માપવાની આવકની પદ્ધતિમાં ઉત્પાદનનાં ચાર સાધનો જમીન, મુડી, શ્રમ અને નિયોજકને મળતી ભાડું, વ્યાજ, વેતન અને નફારૂપી આવકનો સરવાળો કરવામાં આવે છે. આ સરવાળામાં વિદેશમાંથી મળતી આવક ઉમેરવાની અને આપણા દેશમાં વપરાયેલાં વિદેશી સાધનોને ચુકવવામાં આવતાં ભાડાં, વ્યાજ, વેતન અને નફારૂપી વળતરોને બાદ કરવામાં આવે છે.

મહત્વની બાબતો :

આવકની રીતે રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરતી વખતે નીચેની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે.

- (1) **સાધનોની આવક ગણવી :** ઉત્પાદનના ચાર સાધનોને મળતી નીચે પ્રમાણેની આવક ગણવામાં આવે છે.
 - (A) **ભાડાંની આવક :** જમીન-મકાન વગેરેને જે ભાડું મળે છે. તે આવક તરીકે ગણાય છે. પોતાના મકાનમાં રહેતા હોય તેમને પણ ભાડાંની આવક મળે છે. એમ માની આરોપિત ભાડું ગણાય છે. પુસ્તકોના કોપીરાઈટ્સ અને પેટન્ટ જેવા અધિકારોને કારણે મળતી આવક ગણવામાં આવે છે.
 - (B) **વ્યાજની આવક :** લોકોને વર્ષ દરમિયાન મુડી પર જે વ્યાજ મળે છે તેને ગણવામાં આવે છે. પરંતુ રાજ્ય તરફથી મળતું વ્યાજ બાકાત રખાય છે. કારણ કે રાજ્ય કરવેરા દ્વારા આવક મેળવે છે. અને વ્યાજ તરીકે એ નાણું ચુકવે છે એટલે માત્ર નાણાંની હેરફેર થાય છે.
 - (C) **વેતનની આવક :** શ્રમિકોને વર્ષ દરમિયાન તેમના કાર્યના બદલામાં જે વેતન અને પગાર મળે છે તે ગણવામાં આવે છે.
 - (D) **નફાની આવક :** રોકાણકારો - નિયોજકોને જે નફા અને ડિવિડન્ડ રૂપી આવકો મળે છે તેની

ગણતરી કરવામાં આવે છે. કંપનીઓના અનામત નફા અને તેના ઉપર ચુકવાતા કરવેરાનો સમાવેશ પણ થાય છે.

- (2) ન ગણવામાં આવતી આવકો : આવક પદ્ધતિમાં બક્ષિસ, ઈનામ, ભેટ, લુંટની આવક, ચોરી, બેકારી ભથ્થાની આવક કે વૃદ્ધાવસ્થામાં મળતી સરકારી સહાયની આવક, લોટરીની આવક વગેરે જેવી આવકો રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણવામાં આવતી નથી.
- (3) સરકાર દ્વારા આપવામાં આવતી સબસીડી ગણવામાં આવતી નથી.
- (4) વિદેશમાં કરવામાં આવતી આયાત-નિકાસનું મૂલ્ય ઉમેરવામાં આવે છે. એટલે કે કુલ નિકાસ મૂલ્યમાંથી આયાત મૂલ્ય બાદ કર્યા પછી જે શેષ વધે તે મૂલ્ય ઉમેરવામાં આવે છે.
- (5) વપરાશી માલના સોદામાંથી મળતા કમિશન કે દલાલીની આવક ગણાય છે.
- (6) જે આવકોથી અર્થતંત્રમાં વસ્તુ અને સેવાઓના ઉત્પાદનનો પ્રવાહ વહેતો હોય જેનાથી અર્થતંત્રમાં વસ્તુઓના નાણાંકીય મૂલ્યમાં વધારો થતો હોય તેવી આવકોનું મૂલ્ય ગણવામાં આવે છે.
- (7) સેકન્ડ હેન્ડ વસ્તુઓની આવકનો સમાવેશ થતો નથી.

3.6.3 ખર્ચની પદ્ધતિ :

પ્રો.ફીશરની વ્યાખ્યા પરથી આ પદ્ધતિ વિકસાવવામાં આવી છે. વર્ષ દરમિયાન વ્યક્તિઓ, કુટુંબો, પેઢીઓ અને સરકાર ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓ ઉપર જે કુલ નાણાંકીય ખર્ચ કરે છે. તેનો સરવાળો કરીને રાષ્ટ્રીય આવક માપવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિમાં આવક ખર્ચની ધારણા અભિપ્રેત છે. ખર્ચની પદ્ધતિમાં એક નાણાંકીય વર્ષ દરમિયાન અંતિમ વસ્તુઓ અને સેવાઓની ખરીદી પાછળ જે ખર્ચ થાય તેનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. એક નાણાંકીય વર્ષ દરમિયાન કુલ ખર્ચ GDP જેટલું હોય છે.

મહત્વની બાબતો : ખર્ચની દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરતી વખતે નીચેની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે.

- (1) નાણાંકીય ખર્ચના ચાર ઘટકો છે.
 - (A) **વપરાશી ખર્ચ :** દેશના નાગરિકો, કુટુંબો, ધંધાકારી પેઢીઓ, દ્વારા વપરાશી વસ્તુઓ પાછળ થતો ખર્ચ ગણવામાં આવે છે ટી.વી, સ્કુટર, કાર જેવી ટકાઉ વસ્તુઓ અનાજ, ફળ, શાકભાજી જેવી નાશવંત વસ્તુઓ તેમજ શિક્ષણ, ડોક્ટરી સારવાર, વાહન-વ્યવહાર, સંદેશા વ્યવહાર જેવી સેવાઓ પાછળ થતાં ખર્ચનો સમાવેશ થાય છે.
 - (B) **મૂડીરોકાણ ખર્ચ :** નાગરિકો, કુટુંબો, ધંધાદારી પેઢીઓ જે મૂડીરોકાણ ખર્ચ કરે છે. તેની ગણતરી થાય છે. કારખાનાનું મકાન, પ્લોટ, યંત્ર સામગ્રી, વ્યવસાય માટે જરૂરી વસ્તુઓ-સાધનો પર થયેલ ખર્ચ મૂડીરોકાણ ખર્ચ તરીકે ગણાય છે.
 - (C) **સરકારી ખર્ચ :** કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્ય સરકાર અને સ્થાનિક સ્વરાજની સંસ્થાઓ વગેરેનું વપરાશી ખર્ચ, મૂડીરોકાણ ખર્ચ, વહીવટી ખર્ચ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
 - (D) **ચોખ્ખું નિકાસ ખર્ચ :** દેશના નાગરિકોનું વિદેશી વસ્તુઓ પાછળનું ખર્ચ એ દેશનું છે અને આપણી નિકાસો એ વિદેશના નાગરિકોનું ખર્ચ છે. તેથી તે બંને વચ્ચેનો તફાવત એ ચોખ્ખી નિકાસો છે. જેનો સમાવેશ રાષ્ટ્રીય આવકમાં થાય છે. ટુંકમાં કહીએ તો કુલ રાષ્ટ્રીય આવક = વપરાશી ખર્ચ + મૂડીરોકાણ ખર્ચ + સરકારી ખર્ચ + ચોખ્ખું નિકાસ ખર્ચ.
- (2) રાષ્ટ્રીય આવકમાં ન ગણાતા ખર્ચો : ખર્ચની રીતે રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરતાં અમુક પ્રકારના ખર્ચોને રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણવામાં આવતાં નથી. જેમ કે, સેકન્ડ હેન્ડ (પુનઃવેચાણ) વસ્તુઓની ખરીદી પાછળનું ખર્ચ, હેરફેરનું ખર્ચ (બદલા ચુકવણીઓ) વગેરે, હેરફેરના ખર્ચમાં પેન્શન, બેકારી ભથ્થું, વિધવાઓને અપાતી સહાય, દેશના કોઈપણ માણસને મળતી સરકારી

સહાય વગેરેનો સમાવેષ રાષ્ટ્રીય આવકમાં થતો નથી. જુના શેરની ખરીદી પાછળનું ખર્ચ, વચગાળાની વપરાશી વસ્તુઓ પાછળનું ખર્ચ પણ રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણવામાં આવતું નથી. આ ઉપરાંત સબસીડી જેવા ખર્ચાઓને પણ રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણવામાં આવતા નથી.

- (3) રાષ્ટ્રીય આવક ગણવામાં મુશ્કેલી : ભારત જેવા વિશાળ જનસંખ્યા ધરાવતાં દેશમાં રોજ-બરોજ લોકો અનેક વસ્તુઓ અને સેવાઓ પાછળ ખર્ચ કરતાં હોય છે. જેના આધારભુત આંકડા મળતાં નથી. જેથી આ પદ્ધતિ દ્વારા રાષ્ટ્રીય આવક ગણવામાં મુશ્કેલી સર્જાય છે.

રાષ્ટ્રીય આવક ગણવા માટે ઉપરની પદ્ધતિઓમાંથી ગમે તે પદ્ધતિને દેશ અપનાવી શકે. જો પ્રાપ્ત માહિતી અને આંકડા સાચા હોય તો ગમે તે પદ્ધતિએ રાષ્ટ્રીય આવક ગણતરી કરવામાં આવે તો પણ રાષ્ટ્રીય આવકનું માપ સરખું આવશે. દરેક પદ્ધતિની કોઈને કોઈ ખામી તો છે જ. તેથી એમ કહેવાય કે આ પદ્ધતિઓ પરસ્પર એક બીજાની પૂરક છે. દા.ત. ઉત્પાદન પદ્ધતિએ રાષ્ટ્રીય આવક ગણીને ખર્ચની રીત દ્વારા તેની સચ્ચાઈની ચકાસણી કરી શકાય. ભારત જેવા વિકસતા રાષ્ટ્રો માટે ઉત્પાદનની તો અમેરિકા, રશિયા જેવા દેશો માટે આવક અને ખર્ચની પદ્ધતિ અનુકૂળ છે.

3.7 રાષ્ટ્રીય આવક માપનની મુશ્કેલીઓ :

ભારતમાં 1954થી કેન્દ્રીય આંકડાકીય સંગઠન (CSO : Central Statistical organization) રાષ્ટ્રીય આવકનું માપન કરે છે પરંતુ રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરતી વખતે કેટલીક સમસ્યાઓ મુશ્કેલીઓ સર્જાય છે. જે નીચે મુજબ છે.

(1) બેવડી ગણતરીની સમસ્યા :

રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરતી વખતે બેવડી ગણતરી થવાની શક્યતા રહેલી છે. જેમકે અર્ધતૈયાર વસ્તુના મૂલ્યની ગણતરી થાય અને તૈયાર વપરાશી વસ્તુના મૂલ્યની ગણતરી રાષ્ટ્રીય આવકમાં થાય તો રાષ્ટ્રીય આવકનું સાચું માપ જાણી શકાતું નથી. ભારત જેવા વિશાળ દેશમાં જ્યાં અનેક જગ્યાએ નાના પાયે- મોટાપાયે ઉત્પાદન થતું હોય ત્યાં ઘણીવાર બેવડી ગણતરીની સમસ્યા સર્જાય છે. રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી વખતે આ મર્યાદાથી બચવા ઘણીજ તકેદારી રાખવી પડે છે.

(2) સ્વ-વપરાશની મુશ્કેલી :

સ્વ-વપરાશમાં લેવામાં આવતી વસ્તુઓનો બજારમાં વિનિમય થતો નથી તેથી તેનું નાણાંકીય મૂલ્ય આંકી શકાતું નથી. તેને રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરીમાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવતી નથી. ભારતમાં ખાસ કરીને ખેડૂતો અને પશુપાલકો પોતાના ઉત્પાદન માંથી અનાજ કે દૂધનો મોટાપાયે સ્વ-વપરાશ કરતાં હોય છે જેનું મૂલ્ય અનેકગણું ઉંચું હોય છે. ભારતમાં અનાજના સ્વ-વપરાશને રાષ્ટ્રીય આવકમાં ગણતરીમાં લેવામાં આવે છે પરંતુ ભારત જેવા અતિવસ્તી અને અનેક નાનાં-નાનાં ખેડૂત પરિવારો ધરાવતાં દેશમાં ખેડૂતો કેટલું ઉત્પાદન સ્વ-વપરાશમાં વાપરે છે. તેના અચોટ આંકડા જાણી શકાતાં નથી. રાષ્ટ્રીય આવક માપવાની આ એક મોટી મર્યાદા કહી શકાય.

(3) ઘસારો જાણવાની મુશ્કેલી :

રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરી કરતી વખતે રાષ્ટ્રીય આવકમાંથી ઉત્પાદનના સાધનોને લાગતો ઘસારો બાદ કરવામાં આવે છે પરંતુ ઉત્પાદનના સાધનોને લાગતા ઘસારાનું ચોક્કસ મૂલ્ય જાણી શકાતું નથી ઉપરાંત કેટલીકવાર 10 લાખના યંત્રનું 10 વર્ષનું સરેરાશ આયુષ્ય ગણીને દર વર્ષે તેનો 1 લાખ રૂપિયાના ઘસારા મૂલ્યને રાષ્ટ્રીય આવકમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. પરંતુ પાંચ વર્ષ પછી નવી ટેકનોલોજી વાળું યંત્ર બજારમાં આવતાં કંપનીના માલિક દ્વારા જુના સાધનને ઉત્પાદન પ્રક્રિયામાંથી દુર કરી નવું સાધન ખરીદવામાં આવે ત્યારે જુના સાધનનું સાચું ઘસારા મૂલ્ય બાદ થતું નથી તેમ ચોક્કસ પણે કહી શકાય.

(4) કરચોરી :

ભારત જેવા દેશમાં લોકો કરચોરી કરવા ટેવાયેલા છે. મોટા ભાગના લોકો કરચોરીની વૃત્તિ ધરાવે છે અને દેશમાં મોટા પાયે કરચોરી થાય છે. આવી કરચોરીને કારણે દેશના લોકોની સાચી આવક જાણી શકાતી નથી કે સાચું ઉત્પાદન પણ જાણી શકાતું નથી. આવા સમયે આપણને રાષ્ટ્રીય આવકનું સચોટ કે સાચું મૂલ્ય જાણી શકાતું નથી.

(5) ગેરકાયદેસરની આવક :

ભારત દેશમાં મોટા પાયે ભ્રષ્ટાચાર વ્યાપેલો છે. લોકો પોતાના કામ ગેરકાયદેસર રીતે કરાવવા કે અધિકારીઓ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી લોકોના કામ કરી આપવા મોટી-મોટી રકમો લઈ ભ્રષ્ટાચાર આચરતાં હોય છે. આવા ભ્રષ્ટાચારને કારણે દેશના લોકોની સાચી આવક મળી શકતી નથી પરિણામે સાચી રાષ્ટ્રીય આવક પણ મળતી નથી.

(6) યોખ્ખી વિદેશી આવકની સમસ્યા :

ભારતનાં અનેક લોકો વિદેશમાં અમેરિકા, ઓસ્ટ્રેલીયા, કેનેડા, ન્યુઝીલેંડ, બ્રિટન, યુરોપ અને આફ્રિકાના દેશોમાં, આરબ દેશોમાં રહે છે. આ બધા વ્યક્તિઓ અને કુટુંબો દ્વારા અનેક ગણું વિદેશી નાણું ઓનલાઈન અથવા તો રોકડ સ્વરૂપે ભારતમાં હસ્તાંતરિત કરવામાં આવે છે. જો આ બધી રકમનો ચોક્કસ આંકડો ન પ્રાપ્ત થાય તો સાચી રાષ્ટ્રીય આવક જાણી શકાતી નથી.

(7) ગણતરી-હિસાબો રાખવાની સમસ્યા :

ભારત જેવા વિશાળ દેશમાં જ્યાં નાના પાયે અનેક લોકો દ્વારા ઉત્પાદન પ્રક્રિયા થતી હોવાથી હિસાબો અને ગણતરી રાખવામાં જુદાં જુદાં પ્રકારની સમસ્યા સર્જાય છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

(A) નિરક્ષરતા :

ભારતમાં 2011 ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે કુલ શિક્ષણનું પ્રમાણ લગભગ 74% હતું. એટલે કે આજે પણ દેશની લગભગ 26% વસ્તી અક્ષરજ્ઞાન ધરાવતી નથી. આવા નિરક્ષર લોકોને પોતાના રોજબરોજના ઉત્પાદન, આવક અને ખર્ચનો હિસાબ-ગણતરી રાખવામાં મુશ્કેલી પડે છે. જેથી સાચા હિસાબો મળવાની સંભાવના ઘટી જાય છે.

(B) નાના પાયે ઉત્પાદન - વેચાણ :

ભારતની કુલ વસ્તી 130 કરોડથી પણ વધારે છે. આટલી વિશાળ જનસંખ્યાને કારણે દેશના લોકો નાનાપાયે ઉત્પાદન પ્રક્રિયામાં જોડાયેલા છે. જેમકે નાના અને સીમાંત ખેડૂતો, નાના અને ગૃહ ઉદ્યોગો, બિન સંગઠીત કામદાર વર્ગ, છુટક મજૂરી કરનાર મજૂર વર્ગ વગેરે રીતે લોકો પોતપોતાની રીતે ઉત્પાદન પ્રક્રિયામાં ફાળો આપી, વેતન, વ્યાજ, નફા અને ભાડાં તરીકે નાનાં-નાનાં પાયે વળતર મેળવે છે. આથી આ તમામ લોકોની આવક, ખર્ચ અને તેમના સાચાં ઉત્પાદનની માહિતી મેળવવામાં અનેક મર્યાદાઓ રહેલી છે.

(C) સાટા-પદ્ધતિ :

ભારતમાં વિનિમય પ્રથામાં નાણાં આધારિત અર્થવ્યવસ્થા તેમજ બેંકિંગ ક્ષેત્રનો અદ્ભુત વિકાસ થયો હોવા છતાં પણ આજે આંતરિયાળ ગ્રામીણ વિસ્તાર અને પછાત આદિવાસી વિસ્તારોમાં આજે પણ ઘણે અંશે નાણાંને બદલે સાટા પદ્ધતિથી ચીજવસ્તુઓની લેવડદેવડ થાય છે. એટલે કે વસ્તુઓનો નાણાં દ્વારા વિનિમય થતો નથી. આમ આવા સાટા-પદ્ધતિ દ્વારા થતી વિનિમય પ્રથામાં આવક, ખર્ચ અને ઉત્પાદન અંગે સચોટ કહી શકાય તેવા આંકડા પ્રાપ્ત થતાં ન હોવાથી રાષ્ટ્રીય આવકનું સાચું મૂલ્ય જાણવા મળતું નથી.

(D) એક કરતાં વધુ વ્યવસાયોમાં રોકાયેલા લોકો :

જ્યારે વ્યક્તિ એક કરતાં વધારે આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાંથી આવક મેળવતો હોય ત્યારે પણ તેની દરેક પ્રવૃત્તિમાંથી પ્રાપ્ત આવક, તેની પાછળનું ખર્ચ, દરેક પ્રવૃત્તિમાંથી કુલ ઉત્પાદન વગેરે

અંગે ચોક્કસ હિસાબો, ગણતરી કરવામાં મુશ્કેલી રહે છે. ભારતમાં ખાસ કરીને લોકો ખેતી સાથે પશુપાલન, ખાનગી-સરકારી નોકરી, છુટક વેપાર, છુટક મજૂરી, વાહન-વ્યવહાર જેવા અનેક નાનાં-નાનાં વ્યવસાયોમાં જોડાયેલા હોય છે. જેના કારણે દરેક વ્યવસાયના હિસાબો-ગણતરીની સચોટ માહિતી મળતી નથી. પરિણામે રાષ્ટ્રીય આવકની પણ સાચી કે વિશ્વાસપાત્ર માહિતી મળતી નથી.

ઉપર્યુક્ત સમસ્યાઓ હોવા છતાં રાષ્ટ્રીય આવક ગણવામાં ચોક્કસાઈ રાખીને સાચી આવક મેળવવાનો પ્રયાસ CSO દ્વારા કરવામાં આવે છે.

3.8 નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક અને વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક :

રાષ્ટ્રીય આવકની માપણી નાણાંના માપદંડ વડે કરવામાં આવે છે. પરંતુ જો નાણાંરૂપી માપદંડ અસ્થિર હોય બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો ભાવમાં વધ-ઘટ થતી હોય તો ઉત્પાદન સ્થિર હોવા છતાં રાષ્ટ્રીય આવક વધે કે ઘટે અથવા ઉત્પાદન ઓછું વધુ હોય કે ઘટ્યું હોય છતાં રાષ્ટ્રીય આવક વધારે આવે છે. ત્યારે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય કે જેટલું ઉત્પાદન વધ્યું હોય તેટલી જ રાષ્ટ્રીય આવક વધે તો તે માપદંડ સાચું કહેવાય તેને સમજવા માટે નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક અને વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવકને સમજવી પડે.

3.8.1 નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક :

ચાલું ભાવે એટલે કે વર્તમાન ભાવોએ રાષ્ટ્રીય આવકને ગણવામાં આવે તો તે નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક કહેવાય છે. વર્ષ દરમિયાન થયેલ તમામ વસ્તુઓના ઉત્પાદનને તે વસ્તુના બજારભાવ સાથે ગુણીને જે રાષ્ટ્રીય આવક મળે તે નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક છે. પરંતુ આ નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક એ વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક નથી. જો કોઈ વર્ષનું ઉત્પાદન ગયા વર્ષ જેટલું જ હોય અને ભાવ બમણા થયા હોય તો ચાલું વર્ષની નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક બમણી આવશે (ઉત્પાદન × ભાવ) જે વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ દર્શાવતું નથી. કારણ કે ઉત્પાદન તો ગયા વર્ષ જેટલું જ છે. માત્ર ભાવ બમણા થયા છે. પ્રજાના જીવન ધોરણમાં કોઈ સુધારો થયો નથી તેથી સાચી રાષ્ટ્રીય આવક જાણવાનો રસ્તો વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવકનો છે.

3.8.2 વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક :

પાયાના વર્ષના ભાવે એટલે કે સ્થિર ભાવો એ રાષ્ટ્રીય આવક ગણવામાં આવે તો તે વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક કહેવાય છે. વર્ષ દરમિયાન થયેલ તમામ વસ્તુઓના ઉત્પાદનને તે વસ્તુના સ્થિર ભાવ સાથે ગુણીને જે રાષ્ટ્રીય આવક મેળવવામાં આવે છે તે વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક છે. વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક એ દેશની સાચી આર્થિક સ્થિતિ દર્શાવે છે. વાસ્તવમાં ઉત્પાદન અને બજારકિંમત બંને વધે છે તેથી રાષ્ટ્રીય આવકનો અમુક વધારો ઉત્પાદન વધારાને કારણે તો અમુક વધારો કિંમત વધવાને કારણે હોય છે. પણ આપણને રાષ્ટ્રીય આવકના તે વધારામાં રસ છે જે ઉત્પાદન વધારાને કારણે વધી છે. કારણ કે ઉત્પાદન વધારાને કારણે રાષ્ટ્રીય આવક વધે તો લોકોની વપરાશ અને જીવનધોરણ ઉંચું આવે છે.

3.9 વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની રાષ્ટ્રીય આવક :

રાષ્ટ્રીય આવક અંગે વિગતવાર માહિતી જોયા પછી વર્તમાન સમયમાં વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની રાષ્ટ્રીય આવક કેટલી છે તે અંગેની માહિતી મેળવીએ જે નીચેના ટેબલમાં દર્શાવી છે.

ટેબલ : 3.1 વિશ્વમાં ઉચ્ચ રાષ્ટ્રીય આવક ધરાવતા દેશોની કુલ રાષ્ટ્રીય આવક : વર્ષ 2017

(GDP in Current Us \$ Million)

ક્રમ	દેશ	કુલ રાષ્ટ્રીય આવક (અમેરિકન ડોલરમાં : મિલિયન)
1	યુ.એસ.એ	19,390,604
2	ચીન	12,237,700
3	જાપાન	4,872,137
4	જર્મની	3,677,439
5	બ્રિટન	2,622,434
6	ભારત	2,597,491
7	ફ્રાંસ	2,582,501

સોર્સ : World Bank : 2017

ઉપરના ટેબલ નંબર : 3.1 દ્વારા વિશ્વમાં ઉચ્ચ રાષ્ટ્રીય આવક ધરાવતા દેશોની માહિતી દર્શાવી છે તેમાં આજે યુ.એસ.એ 19,390,604 મિલિયન અમેરિકન ડોલર સાથે પ્રથમ ક્રમે છે. જ્યારે બીજા નંબરે રહેલું ચીન 12,237,700 મિલિયન અમેરિકન ડોલર જી.ડી.પી સાથે અમેરિકા કરતાં ઘણું જ પાછળ છે. જ્યારે ત્યારે પછીના ઉતરતાં ક્રમાંકે આવનાર જાપાન, જર્મની, બ્રિટન, ભારત અને ફ્રાંસની કુલ રાષ્ટ્રીય આવક અમેરિકા અને ચીન કરતાં ઘણી જ ઓછી છે. ભારત 25,97,491 મિલિયન અમેરિકન ડોલર સાથે વિશ્વમાં રાષ્ટ્રીય આવકની દૃષ્ટિએ છઠ્ઠો ક્રમાંક ધરાવે છે. ભારત 2016 સુધી વિશ્વમાં જી.ડી.પી ની ગણતરીની દૃષ્ટિએ સાતમો ક્રમાંક ધરાવતો દેશ હતો જે 2017માં ફ્રાંસને પાછળ છોડી છઠ્ઠા ક્રમાંકે પહોંચી ગયો છે. અને ભારત વિશ્વમાં સૌથી ઝડપી વિકસતો પ્રથમ ક્રમાંકનો દેશ છે. એ જોતાં ભારત આવનાર બે ત્રણ વર્ષમાં બ્રિટન અને ત્રણ થી પાંચ વર્ષમાં જર્મનીની પણ આગળ નીકળી વિશ્વમાં ચોથા ક્રમાંકે પહોંચી જશે તેવી આર્થિક નિષ્ણાંતોની ગણતરી છે. અને દસ પંદર વર્ષમાં જાપાનને પણ પાછળ છોડવાની ધારણા છે. પરંતુ અમેરિકા અને વિશ્વમાં બીજા નંબરનો વિકાસદર અને સૌથી વધુ વૈશ્વિક વસ્તીનો હિસ્સો ધરાવતાં ચીનની જી.ડી.પી. સુધી પહોંચવામાં ઘણો જ લાંબો સમય પસાર કરવો પડશે.

3.10 માથાદીઠ આવક (Per Capital Income)

દેશની સાચી અને વાસ્તવિક આર્થિક-સામાજિક સ્થિતિનું ચિત્ર રાષ્ટ્રીય આવક નહિં પરંતુ દેશની માથાદીઠ આવક રજૂ કરે છે. દેશના લોકોની આર્થિક સુખાકારી કે જીવન ધોરણનો સાચો ખ્યાલ કુલ રાષ્ટ્રીય આવક ઉપરથી મેળવી શકાતો નથી. કારણ કે રાષ્ટ્રના લોકોની સુખાકારી લોકો કેટલી આર્થિક ચીજવસ્તુઓ સેવાઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેના ઉપર આધારિત છે. સામાન્ય રીતે જોઈએ તો “માથાદીઠ આવક એટલે દેશના લોકોની સરેરાશ આવક” બીજી રીતે કહીએ તો

3.10.1 માથાદીઠ આવકનો અર્થ / વ્યાખ્યા :

‘કોઈ એક દેશની રાષ્ટ્રીય આવકને દેશની કુલ વસ્તી વડે ભાગતાં જે તે વર્ષની તે દેશની માથાદીઠ આવક પ્રાપ્ત થાય છે.’

જેમ રાષ્ટ્રીય આવક આર્થિક વૃદ્ધિનો એક માપદંડ છે. તેમ માથાદીઠ આવક આર્થિક વિકાસનો એક માપદંડ છે માથાદીઠ આવક સામાન્ય રીતે દેશના લોકોની સરેરાશ આવક છે. દેશના કેટલાક લોકોની આવક માથાદીઠ આવક કરતાં વધારે, કેટલાકની ઓછી તો કેટલાકની લગભગ તેટલી જ વાર્ષિક આવક હોઈ શકે છે. માથાદીઠ આવકને સૂત્રમાં નીચે મુજબ રજૂ કરી શકાય

$$\text{માથાદીઠ આવક} = \frac{\text{કુલ રાષ્ટ્રીય આવક}}{\text{કુલ વસ્તી}}$$

3.10.2 માથાદીઠ આવકની ગણતરી :

ધારોકે કોઈ એક દેશની કોઈ એક વર્ષની રાષ્ટ્રીય આવક 60,000/- કરોડ રૂ. છે અને તે વર્ષે તે દેશની કુલ વસ્તી 4 કરોડ છે તો તે દેશની માથાદીઠ આવક

$$\text{માથાદીઠ આવક} = \frac{60,000 \text{ રૂ કરોડ}}{4 \text{ કરોડ}}$$

$$\text{મા.આ} = 15,000 \text{ રૂ થશે}$$

એટલે કે વર્ષ દરમિયાન આ દેશના નાગરિકો સરેરાશ 15,000/- રૂ આવક મેળવે છે તેમ કહી શકાય. માથાદીઠ આવક ચાલું વર્ષના ભાવે રાષ્ટ્રીય આવકના માપથી ગણવામાં આવી હોય તો તેને ચાલુ ભાવે માથાદીઠ આવક કહેવાય અને જો પાયાના વર્ષના ભાવે (સ્થિર ભાવે) રાષ્ટ્રીય આવક ગણવામાં આવી હોય તો તે સ્થિર ભાવે માથાદીઠ આવક કહેવાય છે. માથાદીઠ આવક જેમ વધારે તેમ નાગરિકોને પ્રાપ્ત થતી વસ્તુઓ અને સેવાઓનું પ્રમાણ વધારે છે તેમ કહેવાય અથવા તો નાગરિકોનું જીવન ધોરણ ઉંચું છે તેમ કહી શકાય.

- મહત્વની બાબતો :

- રાષ્ટ્રીય આવકના વૃદ્ધિ દર કરતાં વસ્તી વૃદ્ધિનો દર ઉંચો હોય તો માથાદીઠ આવક ઘટે છે.
- માથાદીઠ આવક એ સરેરાશ માપ છે.
- દેશના આવકની વહેંચણી બદલાવા છતાં માથાદીઠ આવકમાં કોઈ ફેર પડતો નથી.
- જો દેશમાં આવકની અસમાનતા વધે તો માથાદીઠ આવક વિકાસનો સાચો માપદંડ નથી.
- દેશની પ્રગતિનો સાચો માપદંડ રાષ્ટ્રીય આવક નહિં પરંતુ માથાદીઠ આવક છે.
- UNO પણ બે દેશોની પ્રગતિની સરખામણી કરવામાં રાષ્ટ્રીય આવકની સાથે માથાદીઠ આવકના આંકડાંનો ઉપયોગ કરે છે.
- માથાદીઠ આવકથી બે દેશોની તુલના કરી શકાય છે.
- માથાદીઠ આવકથી દેશના નાગરિકોના જીવન ધોરણનો અંદાજ મૂકી શકાય છે.

3.10.3 ભારત અને વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની માથાદીઠ :

વિશ્વમાં દર વર્ષે આઈ.એમ.એફ, વર્લ્ડ બેંક અને યુનાઈટેડ નેશન્સ દ્વારા રાષ્ટ્રીય આવકની જેમ વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની માથાદીઠ આવકના આંકડા રજૂ કરવામાં આવે છે. આપણે એક ટેબલ દ્વારા વર્ષ 2017ની વિશ્વનાં જુદાં-જુદાં દેશોની માથાદીઠ આવકની માહિતી મેળવીએ.

ટેબલ : 3.2 વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની માથાદીઠ આવક
(વર્ષ 2017, અમેરિકન ડોલરમાં)

ક્રમ	દેશ	વિશ્વમાં માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ ક્રમ	માથાદીઠ આવક (અમેરિકન ડોલરમાં)
1	લક્ઝમબર્ગ	1	104103/-
2	મકાઉ	2	80893/-
3	સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ	3	80190/-
4	નોર્વે	4	75505/-
5	આઈસલેન્ડ	5	70057/-
6	અમેરિકા	7	59532/-
7	ફ્રાંસ	24	38477/-
8	ભારત	138	1940/-
9	પાકિસ્તાન	145	1548/-
10	બાંગ્લાદેશ	146	1517/-

સોર્સ : World Bank : 2017

ઉપરોક્ત ટેબલ નંબર : 3.2માં વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની માથાદીઠ આવક અને માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ વૈશ્વિક ક્રમાંક દર્શાવવામાં આવ્યો છે. જેમાં જોઈ શકાય છે કે લક્ઝમબર્ગ 104103 ડોલર સાથે વિશ્વમાં માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ પ્રથમ ક્રમાંક ધરાવે છે. જ્યારે મકાઉ 80893 ડોલર, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ 80190 ડોલર અને નોર્વે 75505 ડોલર સાથે અનુક્રમે બીજો, ત્રીજો અને ચોથો ક્રમાંક ધરાવે છે જ્યારે આઈસલેન્ડ 70057 ડોલર સાથે પાંચમાં અને અમેરિકા 59532 ડોલર સાથે વિશ્વમાં માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ સાતમા ક્રમાંકે છે. જ્યારે ફ્રાંસ 38477 ડોલર સાથે વિશ્વમાં 24મો ક્રમાંક ધરાવે છે. જ્યારે ભારત માથાદીઠ આવકની રીતે વિશ્વમાં માત્ર 1940 ડોલર સાથે 138 માં ક્રમાંકે છે. જ્યારે ભારત માંથીજ છુટા પડેલા બે પડોશી દેશો જેવા કે પાકિસ્તાન 1548 ડોલર અને બાંગ્લાદેશ 1517 ડોલર સાથે અનુક્રમે 145 અને 146માં ક્રમાંક ધરાવે છે. અહીં મહત્વની અને નોંધનીય બાબત એ છે કે વિશ્વમાં આર્થિક વિકાસની દૃષ્ટિએ પ્રથમ અને કુલ જી.ડી.પીની દૃષ્ટિએ છઠ્ઠો ક્રમાંક ધરાવતો ભારત દેશ માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ છેક 138માં ક્રમાંકે છે. અને આપણાથી વિકાસમાં ઘણાજ પાછળ માનવામાં આવતા પાકિસ્તાન અને બાંગ્લાદેશ પણ માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ લગભગ આપણી નજીક જ છે. અહીં બીજી એક મહત્વની બાબત એ જોવા મળે છે કે રાષ્ટ્રીય આવક (જી.ડી.પી)ની દૃષ્ટિએ ભારત વિશ્વમાં છઠ્ઠા અને ફ્રાંસ સાતમાં ક્રમાંકે છે. તેમ છતાં માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ ફ્રાંસ ભારતના 138માં ક્રમાંક સામે વિશ્વમાં 24મો ક્રમાંક ધરાવે છે. અને ભારતની 1940/- ડોલરની માથાદીઠ આવક સામે ફ્રાંસ 38477/- ડોલર માથાદીઠ આવક ધરાવે છે. આનું મુખ્ય કારણ બે દેશો વચ્ચે રહેલો વસ્તીનો તફાવત છે.

3.11 સારાંશ

આ સમગ્ર પ્રકરણમાં આપણે રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકની વિસ્તૃત માહિતી મેળવી આ ચર્ચા પરથી એ વાત ફલિત થાય છે કે દેશના લોકોની સુખાકારી અને ઉંચા જીવન ધોરણ માટે ઉંચી રાષ્ટ્રીય આવક નહિં પરંતુ ઉંચી માથાદીઠ આવક મહત્વ ની છે, ભલે દેશની રાષ્ટ્રીય આવક ઉંચી હોય પરંતુ જો દેશની વસ્તી પણ વધારે હોય તો કુલ રાષ્ટ્રીય આવક વસ્તી વડે ભગાતાં માથાદીઠ આવક નીચી પ્રાપ્ત થાય છે. અને રાષ્ટ્રીય આવક માધ્યમ અથવા નીચી હોય પરંતુ વસ્તી ઓછી હોય તો કુલ રાષ્ટ્રીય આવક ઓછા લોકો વચ્ચે વહેંચાતા માથાદીઠ આવક ઉંચી મળે છે. તેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ

ભારત અને ફ્રાંસ છે. બંને દેશની રાષ્ટ્રીય આવક લગભગ એક સમાન હોવા છતાં બંને દેશોની માથાદીઠ આવકમાં જમીન-આસમાનનો તફાવત છે. લક્ઝમબર્ગ મકાઉ, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, નોર્વે, આઈસલેન્ડ, કતાર જેવા દેશો વિશ્વમાં મધ્યમ અથવા નીચી રાષ્ટ્રીય આવક ધરાવતાં હોવા છતાં અલ્પ વસ્તીને કારણે માથાદીઠ આવકમાં વિશ્વમાં અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. આ ઉપરાંત અમેરિકા, બ્રિટન, જાપાન, જર્મની, ફ્રાંસ જેવા દેશો ઉંચી રાષ્ટ્રીય આવક અને મધ્યમ અથવા મધ્યમથી વધારે વસ્તી ધરાવતાં હોવાથી માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ વિશ્વના અગ્ર હરોળના દેશોમાં સમાવેષ થાય છે. જ્યારે ચીન અને ભારત જેવા દેશો ઉંચી રાષ્ટ્રીય આવક સાથે અતિ વસ્તી ધરાવતાં દેશો હોવાથી માથાદીઠ આવકમાં વિશ્વમાં ઘણાં જ પાછળના ક્રમે આવે છે. આ ઉપરાંત સાચા આર્થિક વિકાસ માટે ઉંચી માથાદીઠ આવક ઉપરાંત આવકની સમાન વહેંચણી પણ એટલી જ જરૂરી છે.

3.12 ચાવીરૂપ શબ્દો

- (1) **ઉત્પાદન (Production)** : ચોક્કસ સમયે ઉપલબ્ધ ઉત્પાદનનાં સાધનો દ્વારા જેટલા પ્રમાણમાં ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓ ઉત્પાદન થાય તેને ઉત્પાદન કહેવાય.
- (2) **રાષ્ટ્રીય આવક (National Income)** : વર્ષ દરમિયાન ઉત્પાદનનાં ચાર સાધનોએ રાષ્ટ્રના ઉત્પાદનમાં આપેલ ફાળા બદલ તેમને મળતી કુલ આવકનો સરવાળો એટલે રાષ્ટ્રીય આવક.
- (3) **રાષ્ટ્રીય પેદાશ (National Product)** : વર્ષ દરમિયાન ઉત્પાદનના સાધનોથી દેશના જુદાં-જુદાં ક્ષેત્રોમાં અંતિમ સ્વરૂપની વસ્તુઓ અને સેવાઓના કુલ ઉત્પાદન-મૂલ્યનો સરવાળો રાષ્ટ્રીય પેદાશ છે.
- (4) **અલિપ્ત અર્થતંત્ર (Closed Economy)** : એવું અર્થતંત્ર જેવા સરકાર અને વિદેશ વેપારની કોઈ ભુમિકાઓ નથી. આવા અર્થતંત્રને અન્ય દેશો સાથે આર્થિક વ્યવહારો હોતા નથી. આયાત-નિકાસ વગરનું અર્થતંત્ર હોય છે.
- (5) **ખુલ્લું અર્થતંત્ર (Open Economy)** : એવું અર્થતંત્ર જેમાં સરકાર અને વિદેશ વેપારની ભુમિકા હોય છે. સરકાર અનેક કાર્યો કરે છે. દેશ આયાત-નિકાસ પણ કરે છે. આજનાં બધાં અર્થતંત્રો ખુલ્લા અર્થતંત્રો છે.
- (6) **કુલ આંતરિક પેદાશ (GDP)** : વર્ષ દરમિયાન દેશની હદમાં દેશના અને વિદેશના નાગરિકો દ્વારા જે અંતિમ સ્વરૂપની વસ્તુઓ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન થાય છે. તેના બજાર-મૂલ્યને કુલ આંતરિક પેદાશ કહે છે.
- (7) **શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ (NDP)** : વર્ષ દરમિયાન દેશની હદમાં દેશના અને વિદેશના નાગરિકો દ્વારા જે અંતિમ સ્વરૂપની વસ્તુઓ અને સેવાઓનું ઉત્પાદન થાય છે. તેના બજાર મૂલ્યમાંથી ઘસારો બાદ કર્યા પછીનું નાણાંકીય મૂલ્ય શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ છે.
- (8) **કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશ (GNP)** : વર્ષ દરમિયાન દેશના નાગરિકોએ ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુઓ અને સેવાઓના નાણાંકીય મૂલ્યને દેશની કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશ કહે છે.
- (9) **શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશ (NNP)** : વર્ષ દરમિયાન દેશના નાગરિકોએ ઉત્પન્ન કરેલી વસ્તુઓ અને સેવાઓના નાણાંકીય મૂલ્યમાંથી ઘસારો બાદ કર્યા પછીનું શેષ નાણાંકીય મૂલ્ય એ શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશ છે.
- (10) **માથાદીઠ આવક (Per Capital Income)** : વ્યક્તિદીઠ સરેરાશ આવક એ માથાદીઠ આવક છે. દેશની કુલ રાષ્ટ્રીય આવકને કુલ વસ્તી વડે ભાગતાં જે આવક પ્રાપ્ત થાય છે તે માથાદીઠ આવક છે.
- (12) **બેવડી ગણતરી (Double Counting)** : જ્યારે રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરીમાં કોઈ વસ્તુ કે સેવાનું મૂલ્ય એક કરતાં વધારે વાર ગણવામાં આવે તો તેને બેવડી ગણતરી કહે છે.

- (13) **આરોપિત ભાડું (Imputed Rent) :** પોતાનું મકાન બીજાને ભાડે આપ્યું હોય તો તે જે ભાડું મળી શકત તેનો અંદાજ આરોપિત ભાડું છે.
- (14) **નાણાંકીય આવક (Monetary Income) :** જે રાષ્ટ્રીય આવક બજાર ભાવે ગણવામાં આવે તેને નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- (15) **વાસ્તવિક આવક (Real Income) :** જે રાષ્ટ્રીય આવકને પાયાના વર્ષના ભાવે એટલે કે સ્થિર ભાવે ગણવામાં આવે તેને વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવક કહે છે.
- (16) **ઘસારો (Depreciation) :** વપરાશને કારણે મૂડી સાધનની કિંમતમાં થતો કમશ : અને કાયમી ઘટાડોએ ઘસારો છે. યંત્રો, મુડી સાધનોને ઉત્પાદન દરમિયાન ઘસારો લાગતો હોય છે.
- (17) **કરટાળો (Tax Avoidance) :** કાયદાની છટક બારીઓનો ઉપયોગ કરીને કરદાતા કર ભરવાનું ટાળે તો તે કરટાળો છે. કરટાળો કાયદેસર છે.
- (18) **કરચોરી (Tax Evasion) :** કરદાતા કર ભરવાની જવાબદારી ચૂકે તે કરચોરી છે. કરચોરી ગેરકાયદેસર છે.

3.13 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

પ્રશ્ન-1 આપેલા વિકલ્પમાંથી સાચા વિકલ્પ પસંદ કરો.

- વપરાશ આધારિત રાષ્ટ્રીય આવકની વ્યાખ્યા કોણે આપી ?
 (અ) ફીશર (બ) કેઈન્સ
 (ક) પીગુ (ડ) માર્શલ
- નાણાં આધારિત રાષ્ટ્રીય આવકની વ્યાખ્યા કોણે આપી ?
 (અ) માર્શલ (બ) સેમ્યુઅલસન
 (ક) પીગુ (ડ) કેઈન્સ
- ઉત્પાદનના સાધન તરીકે જમીનને કયા સ્વરૂપે વળતર મળે છે ?
 (અ) વ્યાજ (બ) ભાડું
 (ક) નફો (ડ) વેતન
- નીચેનામાંથી કઈ બાબતનો GDPમાં સમાવેશ થતો નથી ?
 (અ) ખેતીક્ષેત્રનું ઉત્પાદન (બ) ઉદ્યોગ ક્ષેત્રનું ઉત્પાદન
 (ક) વકીલની સેવાઓ (ડ) ઉત્પાદનના સાધનનો ઘસારો બાદ કરવો
- રાષ્ટ્રીય આવકની ગણતરીમાં સરકારના કયા ખર્ચાઓ ગણાતા નથી ?
 (અ) પુલ બનાવવા (બ) તળાવો ઉંડા કરવા
 (ક) સંરક્ષણ ખર્ચ (ડ) બદલા ચૂકવણીઓ
- રાષ્ટ્રીય આવકની દૃષ્ટિએ વર્ષ 2017માં વિશ્વમાં ભારતનો ક્રમાંક કયો હતો ?
 (અ) પાંચમો (બ) છઠ્ઠો
 (ક) ત્રીજો (ડ) સાતમો
- વર્ષ 2017ના વિશ્વ બેંકના અહેવાલ પ્રમાણે ભારતની માથાદીઠ આવક કેટલા અમેરિકન ડોલર હતી ?
 (અ) 2530 ડોલર (બ) 1670 ડોલર
 (ક) 1940 ડોલર (ડ) 2040 ડોલર

8. વર્ષ 2017ના વિશ્વબેંકના અહેવાલ પ્રમાણે ભારત માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ વિશ્વમાં કયો ક્રમ ધરાવે છે ?
- (અ) 145 (બ) 138
(ક) 103 (ડ) 95
9. જો કોઈ દેશની રાષ્ટ્રીય આવક 50,000/- કરોડ ડોલર હોય અને દેશની કુલ વસ્તી 5 કરોડ હોય તો તે દેશની માથાદીઠ આવક કેટલી હોય ?
- (અ) 10,000 ડોલર (બ) 5000,000 ડોલર
(ક) 15,000 ડોલર (ડ) 2000 ડોલર
10. ખુલ્લા અર્થતંત્રમાં નીચેના માંથી કઈ બાબતનો સમાવેશ થતો નથી ?
- (અ) પેઢીઓ (બ) કુટુંબો
(ક) ખેતી-ઉદ્યોગો (ડ) વિદેશ વેપારની ગેરહાજરી

પ્રશ્ન-2 નીચેના વિધાનો ખરાં છે કે ખોટા જણાવો.

1. રાષ્ટ્રીય આવકની ઉત્પાદન આધારિત વ્યાખ્યા પ્રો.પીગુએ આપી છે.
2. અલિપ્ત અર્થતંત્રમાં વિદેશ વેપારની ગેરહાજરી હોય છે.
3. કુલ આંતરિક પેદાશમાંથી મુડી સાધનોને લાગતો ઘસારો બાદ કરતાં શુદ્ધ આંતરિક પેદાશ (NDP) મળે છે.
4. બેવડી ગણતરી એ રાષ્ટ્રીય આવક માપનની એક મહત્વની મર્યાદા છે.
5. માથાદીઠ આવકની દૃષ્ટિએ ભારત ફ્રાંસ કરતાં ઉચ્ચ ક્રમ ધરાવે છે.

પ્રશ્ન-3 નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો.

1. રાષ્ટ્રીય આવકની પ્રો.માર્શલની વ્યાખ્યા જણાવો.
2. અલિપ્ત અર્થતંત્રનો ખ્યાલ આપો.
3. કુલ આંતરિક પેદાશ એટલે શું ?
4. શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશનો અર્થ આપો.
5. માથાદીઠ આવક શોધવાનું સુત્ર આપો.
6. આરોપિત ભાડું એટલે શું ?
7. રાષ્ટ્રીય આવકની દૃષ્ટિએ ઉચ્ચ ક્રમ ધરાવતાં વિશ્વના કોઈ પણ ત્રણ દેશોના નામ આપો.
8. વિશ્વમાં સૌથી વધારે માથાદીઠ આવક ધરાવતાં અગ્ર ક્રમના ત્રણ દેશોના નામ જણાવો.

પ્રશ્ન-4 તફાવત આપો.

1. GDP અને NDP
2. GDP અને GNP
3. GNP અને NNP
4. અલિપ્ત અર્થતંત્ર અને ખુલ્લું અર્થતંત્ર

પ્રશ્ન-5 નીચેના પ્રશ્નોનો મુદ્દાસર જવાબ આપો.

1. રાષ્ટ્રીય આવકની વિવિધ વ્યાખ્યાઓની સમજૂતી આપો.
2. રાષ્ટ્રીય આવક અને રાષ્ટ્રીય પેદાશનો ખ્યાલ સમજાવો.

3. કુલ આંતરિક પેદાશ અને શુદ્ધ આંતરિક પેદાશનો ખ્યાલ સમજાવો.
4. કુલ રાષ્ટ્રીય પેદાશ અને શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પેદાશનો ખ્યાલ સમજાવો.
5. નાણાંકીય રાષ્ટ્રીય આવક અને વાસ્તવિક રાષ્ટ્રીય આવકનો ખ્યાલ સમજાવો.
6. માથાદીઠ આવકનો અર્થ આપી. માથાદીઠ આવકનો ખ્યાલ ઉ.દા. સહિત સમજાવો.

પ્રશ્ન-6 નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ વિસ્તારપૂર્વક આપો.

1. રાષ્ટ્રીય આવકનો ચક્રાકાર પ્રવાહ આકૃતિ સહિત સમજાવો.
2. રાષ્ટ્રીય આવક માપવાની જુદી-જુદી પદ્ધતિઓ
3. રાષ્ટ્રીય આવક માપવાની મુશ્કેલીઓ મુદ્દાસર સમજાવો.
4. વિશ્વના જુદાં-જુદાં દેશોની રાષ્ટ્રીય આવક અને માથાદીઠ આવકની અનુસૂચિ દ્વારા સમજૂતી આપો.

3.14 તમારી પ્રગતિ ચકાસો ના જવાબો

- પ્રશ્ન-1 :** (1) ફીશર
(2) પીગુ
(3) ભાડું
(4) ઉત્પાદનના સાધનોનો ઘસારો બાદ કરવો
(5) બદલા ચુકવણીઓ
(6) છદ્દો
(7) 1940 અમેરિકન ડોલર
(8) 138
(9) 10,000 ડોલર
(10) વિદેશ વેપારની ગેરહાજરી

પ્રશ્ન-2 : ખરો-ખોટાં

- જવાબ :** (1) ખોટું
(2) ખરું
(3) ખરું
(4) ખરું
(5) ખોટું

પ્રશ્ન-3 : ટુંકમાં જવાબ આપો

- જવાબ :** 1 3.2.2 વાંચો
2 3.4 વાંચો
3 3.5.1 વાંચો
4 3.5.4 વાંચો
5 3.10.2 વાંચો
6 3.6.1 વાંચો

7 3.9 વાંચો

8 3.10.3 વાંચો

પ્રશ્ન-4 : તફાવત આપો.

જવાબ : 1 3.5.1 અને 3.5.2 વાંચો

2 3.5.1 અને 3.5.3 વાંચો

3 3.5.3 અને 3.5.4 વાંચો

4 3.4 વાંચો

પ્રશ્ન-5 : મુદ્દાસર જવાબ આપો.

જવાબ : 1 3.2.1, 3.2.2, 3.2.3 અને 3.2.4 વાંચો

2 3.3, 3.3.1, અને 3.3.2 વાંચો

3 3.5.1, અને 3.5.2, વાંચો

4 3.5.3, અને 3.5.4, વાંચો

5 3.8, 3.8.1, અને 3.8.2 વાંચો

6 3.10.1, અને 3.10.2 વાંચો

પ્રશ્ન-6 : વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો

જવાબ : 1 3.4 વાંચો

2 3.6.1, 3.6.2 અને 3.6.3 વાંચો

3 3.7 વાંચો

4 3.9 અને 3.10.3 વાંચો

3.14 કેટલાંક ઉપયોગી પુસ્તકો

- અર્થશાસ્ત્ર : ધોરણ-11, ગુજરાત રાજ્ય શાળા પાઠ્યપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર
- અર્થશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો : નવદીપ પ્રકાશન ગૃહ : અમદાવાદ 1981-82
- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર : ન્યુ પોપ્યુલર પ્રકાશન સુરત : 2004
- સમગ્રલક્ષી અર્થશાસ્ત્ર : 1 : રાવલ પ્રકાશન : 2013-14